

CSALÁDI NEVELÉSI ATTITÚDOK PERCEPCIÓJA ÉS A SELF-FEJLŐDÉSSEL VALÓ ÖSSZEFÜGGÉSEI

Sallay Hedvig és Münnich Ákos

Kossuth Lajos Tudományegyetem, Pszichológia Intézet

A gyermek szocializációjának egyik legjelentősebb színtere a család, amint ezt számos korábbi vizsgálat bizonyította. A család egy olyan komplex rendszer, melynek működését tagjainak kölcsönös egymásra hatása határozza meg. Mi több, a család nem izoláltan funkcionál: a szélesebb fizikai, kulturális, szociális és történeti környezet is hatással van rá, melybe beágyazódik.

A családnak, mint rendszernek a működését azok a terápiás tapasztalatok is megerősítették, melyek azt mutatták, hogy sok esetben valamely családtag pszichés problémája azáltal oldódott meg, hogy a családnak, mint „egész”-nek a funkcionálását változtatták meg a terápiás ülések alkalmával (Füredi, 1989). Bronfenbrenner (1986) úgynevezett ökológiai rendszer modelljében különféle alapelveket ismertet, amelyek hangsúlyozzák többek között a család holisztikus jellegét (utalva arra, hogy mint rendszer többet jelent a részeinek pusztá összességénél); az interdependenciát (mely szerint minden családtag befolyásolja a tagok egymással való kapcsolatát), és a homeosztázist (vagyis azt, hogy a családi szokások és rituálék segítenek fenntartani a stabil családtörténetet, s bejósolhatóvá tenni a családi kapcsolatok alakulását).

A családhoz tartozó legfontosabb alrendszerek a házastársi, a szülő – gyerek és a testvéri rendszerek, melyek egymásra kölcsönhatást gyakorolnak. Vizsgálatunk szempontjából a szülő-gyerek rendszer a legfontosabb, ezért a következőkben figyelmünket erre összpontosítjuk.

A legtöbb szülőnek több-kevesebb elképzelése van arról, hogy gyermekének milyen jellemvonásokkal kellene rendelkeznie, s milyen gyermeknevelési eljárásokkal lehet eljutni e vonások kialakulásához. Az ide vonatkozó szakirodalmi adatok főként a testvérek (születési sorrend), illetve a nemek szerepét vizsgálták a szülői nevelési elvek függvényében. Sutton-Smith és Rosenberg (1966) szinte az elsők között voltak, akik rámutattak arra, hogy a születési sorrendnek rendkívül fontos szerepe van. Vizsgálatukban leírták, hogy az elsőszülöttek követelőzőbbek és erőszakosabbak testvéreikhez képest – mind a családban, mind pedig társaik körében. A szerzők szerint az elsőszülött tudja jól, hogy testvérei közül ő a legerősebb és legnagyobb, s innen ered követelőző viselkedése. McCandless (1970) pedig arról számolt be, hogy az elsőszülöttek sokkal szorongóbbak és dependensebbek, mint testvéreik. A szerző ezt azzal indokolta, hogy az elsőszülöttek esetében a szülők még csak „tanulják” a szülői szerepeket, aggodalmaskodóbbak, s ez szorongást kelt a gyermekben. Ranschburg (1972) nemi különbségekre mutatott rá: a

szülők lány gyermekeik dependens megnyilvánulásait sokkal inkább elfogadják, mint agresszív, vagy rivalizáló viselkedésüket – a fiú gyermekek esetében pedig ennek épp az ellenkezője érvényesül. Tehát még az azonos családban nevelkedő gyermekek is egészen eltérő fejlődési utat járhatnak be. Számos további vizsgálatot lehetne itt felsorolni, de mivel tanulmányunkban nem térünk ki sem a testvérek, sem a nemek szerepének elemzésére a nevelési elvek percepciójának elemzésekor, ezért az ide vonatkozó irodalmi adatok további ismertetésétől eltekintünk.

A szülő–gyerek kapcsolatot a szülői viselkedés két dimenziója alapján érdemes konceptualizálni, amint ezt *Holden* és *Edwards* (1989) nyolcvanhárom, szülői nevelési attitűdöt mérő eljárás áttekintése során megállapította. Az eljárások többsége Likert-skála (68%) formátumú, s mintegy 80%-uk azt firtatja, hogy a gyermeket miképp kell, illetve szokás kontrollálni, valamint hogy a szülők mennyiben fogadják el és gondoskodnak gyermekükről. Az egyik lényeges dimenzió tehát a gyermekkel való emocionális kapcsolatra vonatkozik, s a meleg, felelősségteljes, gyermekközpontú viselkedéstől a visszautasító, felelőtlen, a szülő szükségleteit és kívánságait szem előtt tartó viselkedésig terjed. A másik dimenzió a szülői kontrollt helyezi előtérbe, s egyik végpontján a korlátozó, követelő, a másik végpontján pedig az engedékeny, elnéző szülői nevelési stílus található, mely kevés korlátot támaszt a gyermeki viselkedéssel szemben. *Goodnow* (1988) az elsők között sürgette annak szükségességét, hogy a szülői nevelési elvek, attitűdök tanulmányozásánál a szociálpszichológia ismeretanyagát is alkalmazzák a kutatók. A szülői nevelési elveknek a gyermekek (serdülők) percepcióján át való vizsgálata már egy „újabb” korszakot képvisel.

A szülői nevelési attitűdökkel foglalkozó tipológiák közül talán a legismertebb a *Baumrind* (1971) által leírt modell. *Baumrind* alapvetően három szülői nevelési attitűdről beszél:

Autoritativ: Viszonylagos szabadságot ad a gyermeknek, ésszerű határokkal, ugyanakkor stabil és jól meghatározott követelményeket támaszt azokon a területeken, melyekben a szülő nagyobb tudással és rálátással rendelkezik. A gyerekek alkalma nyílik a környező világ felfedezésére. A szülők figyelnek a gyerek szükségleteire, segítik a megfelelő önértékelés és énkép kialakulását.

Autoritáriánus: A gyerek szükségleteit a szülő nem veszi figyelembe. Szigorú, merev, sokszor ésszerűtlen elvárásai vannak. A gyerek nem tanulja meg környezetét ellenőrzése alatt tartani, s szükségleteinek késleltetése sem vezet semmi eredményre – hiszen ezeket senki sem veszi figyelembe. A szülők büntetéssel, s nem pedig a megfelelő viselkedés jutalmazásával nevelnek.

Engedékeny: A szülő–gyerek kapcsolat érzelemteli, de mindemellett a nevelési módszerek következtelenek. A gyerek – hasonlóan az autoritáriánus légkörben nevelkedő társához – itt sem sajátítja el a környezet megfelelő kontrollálásának képességét, s nem tanulja meg kontrollálni saját impulzusait sem.

Baumrind 1971-ben még nem tett említést az elhanyagoló, involváltságtól mentes nevelési attitűdről. Ezt csak később írta le *Maccoby* és *Martin* (1983), s a vizsgálatok azt bizonyították, hogy e nevelés súlyos következményekkel jár, s ez alacsony önértékelésben, kompetencia hiányában, serdülőkori devianciák jelentkezésében is nyomon követhető (*Pulkkinen*, 1982). Mivel elővizsgálatunkban (*Sallay*, 1996, 1999) az elhanyagoló

szülői attitűd csak elenyésző számban fordult elő, ezért ebben a vizsgálatban a *Baumrind* által leírt tipológiával összhangban végeztük felmérésünket.

Az alkalmazott gyermeknevelési eljárást a gyermek életkora is jelentősen befolyásolja. Minél idősebbek, annál kevésbé manipulálhatók, s a self által nyert megerősítések annál nagyobb szerepet játszanak – *Mead* (1934) kifejezésével élve – a „szignifikáns másik”-tól kapott visszajelentésekkel szemben. A szülői érvelések, a gyerekkel való egyeztetések egyre fontosabbakká válnak (*Kuczinsky és mtsai.*, 1987). Serdülőkorra az információfeldolgozási kapacitás már annyira fejletté válik, hogy lehetővé teszi különféle események értelmezését, a saját és mások motívumainak adekvát mérlegelését, alternatív kimenetek megfontolását. Az életkortól függetlenül a szülői nevelési attitűdök hatása – mint szocializációs ágenseké – a gyerekkel való emocionális kapcsolat, a kontroll típusa, a kontroll és a gyerek életkora, valamint személyiségének összeillése mértékének, illetve a szituációs követelmények együttesének eredője (*Steinberg*, 1990).

A szülői nevelési attitűdök hatását sok és különféle tanulmány elemezte. E rövid bevezetőben csak azokra koncentrálunk, melyek a self alakulására és fejlődésére vonatkoznak. A szimbolikus interakcionizmus keretén belül *Mead* (1934) volt az első, aki hangsúlyozta, hogy az emberek a másokkal való interakciókon keresztül ismerik meg önmagukat. A kapcsolódási elmélet keretén belül *Bowlby* (1972) például azt hangsúlyozta, hogy a korai kapcsolódási minták átfogó hatást gyakorolnak a későbbi interperszonális kapcsolatokra. *Higgins* (1987, 1989) self-diszkrépancia elméletében kiemelte, hogy a self meghatározásához a szülő által adott visszajelentések döntő mértékben hozzájárulnak. A későbbiekben *Tesser és Campbell* (1983) hangsúlyozták, hogy a „szignifikáns másik” személyek jelentik azt a kontextust, melyben a self meghatározásra kerül annak érdekében, hogy egy megfelelő szintű önértékelés kialakuljon. *Rosenberg* (1965) egyik vizsgálatában például kimutatta, hogy a serdülő fiúk énképét döntően az apa-fiú kapcsolat határozza meg. Felmerül tehát az a kérdés, hogy a szülő-gyerek kapcsolat specifikus jellemzői, meghatározott gyermeknevelési eljárások hogyan, milyen módon befolyásolják a self alakulását. A szülők által adott visszajelentések a self egyes komponenseinek kiemelkedő jellegét miképp befolyásolják?

Az énkép jellege (pozitivitása) az iskolai teljesítmény szempontjából fontos meghatározó. Már az iskolába lépéskor van a gyermeknek egy kialakult énképe, ami már tartalmaz bizonyos elemeket a teljesítményről és sikerről is (*Kőrössy*, 1997). Az iskola jelenti azonban azt a közeget, ahol a gyerek először kap hivatalos értékelést saját teljesítményéről, s az iskolába lépéstől kezdve a gyereket végigkíséri a megmérettetés. A tanárookra az a nehéz feladat hárul, hogy miközben reális értékelést kell adniuk nap mint nap a gyerek teljesítményéről, arra is vigyázniuk kell, hogy egy kedvezőtlen értékelés következtében a gyerek önértékelése ne sérüljön. Számos vizsgálat bizonyította ugyanis, hogy a negatív énkép jelentős hatással van a tanulmányi teljesítményre (*Marsh*, 1990). A hazai iskola-rendszerben nagy súlyt kap a verbális tudás értékelése, s ez képezi alapját az igazi sikernek. Háttérbe szorulhatnak speciális készségek, pedig ezek hangsúlyozása az önbecsülés és az énkép alakulása szempontjából döntő fontosságúak lehet, ahogyan *Burns* (1982) vizsgálata is bizonyította. A képességekre vonatkozó énkép és az iskolai teljesítmény közötti kapcsolat a vizsgálatok szerint különösen erősnek bizonyult: a tanári értékelés lényeges énkép-formáló tényező, de egy pozitív énkép önmagában még nem elegendő

egy jó teljesítményhez. A szülői visszajelentések tehát elengedhetetlenek egy pozitív énkép létrejöttéhez, ennek megalapozásához, de erre ráépülve az iskolai visszajelentések súlya szintén tekintélyes. Bonyolult kapcsolatrendszer építhető tehát fel, melynek e tanulmány csak bizonyos elemeit vizsgálja a teljesség igénye nélkül, abban bízva, hogy további kutatásokhoz lényeges kiinduló pontokat szolgáltat.

A szocializációs háttér és a self fejlődésére vonatkozó egységes elmélet *Harvey* nevéhez fűződik (1966, 1967). *Harvey* hangsúlyozta, hogy a self-fejlődés iránya az integratív szimplicitástól a komplexitás felé tart, a fejlődést pedig a szülői nevelési eljárások jellege határozza meg. Minél inkább hajlanak a szülők arra, hogy a gyermek számára megfelelően strukturálják a környezetet olyan módon, hogy azt a gyerek szabadon explorálhassa, annál inkább valószínű, hogy a self alakulása a nagyobb fokú komplexitás irányába tart. *Harvey* a szülői nevelési elveket s ezek self-alakulásra gyakorolt hatását négy különböző típusba sorolta, melyeket „rendszerek”-nek nevezett el. Elméletének 1. rendszerére az jellemző, hogy a szülők teljes sors-kontrollt gyakorolnak a gyerek fölött, s a büntetéseket és jutalmakat szigorúan szabályozzák. A normákat a szülők úgy definiálják, mint amelyek egy mindenható forrásból erednek, s a szülők autokratikus nevelési elveket követnek. A 2. rendszerrel a szülők a nevelési elveket teljesen következtelenül alkalmazzák, ugyanazt a viselkedést hol jutalmazzák, hol büntetik, s ez lázadó, negativisztikus személyiség kialakulásához vezet. A 3. rendszer a szülő-gyerek kapcsolat kölcsönösségére és a bizalomra fekteti a hangsúlyt, a szülők kiemelten kezelik a szociális kapcsolatokat (például barátság), ennek értékét igyekeznek megtanítani. Végül a 4. rendszerre leginkább az a jellemző, hogy a szülők a gyerek függetlenségi törekvéseit és explorációját már kora gyerekkortól támogatják, s a szocializációs folyamatban a gyerek fejlődésével párhuzamosan a szülő-gyerek kapcsolat kölcsönössége válik dominánssá, valamint az, hogy a felek miként lesznek képesek megőrizni viszonylagos függetlenségüket ebben a kapcsolatban. *Harvey* eljárásának hazai adaptálására való korábbi próbálkozások sajnos azt mutatták, hogy az általa leírt rendszerek ma már nem találhatóak meg ilyen tiszta formában a 90-es évek vége felé Magyarországon (*Sallay*, 1996, 1999). Egy egyetemistákkal (90 fő, átlagéletkor 21 év) és középiskolásokkal (85 fő, átlagéletkor: 17, 5 év) folyó hazai felmérésünkben igyekeztünk nyomon követni a fentebb leírt gyermeknevelési eljárásokat. Eredményeink azt tükrözték, hogy Magyarországon a legtipikusabbnak a 3. rendszer bizonyult (a vizsgált minta 75 %-ban), valamint viszonylag nagy gyakorisággal fordult elő az 1. rendszer is. Ugyanakkor nem tudtuk azonosítani sem a 2., sem pedig a 4. rendszert. Véleményünk szerint a *Harvey* által megfogalmazott gyermeknevelési, illetve szocializációs eljárások elsősorban a 60-as évek amerikai középosztálybeli viszonyokat tükrözik, s ez az oka annak, hogy elmélete és módszere sikeresen nem volt adaptálható.

További problémát okoz, hogy elméletének igazolására kifejlesztett módszereinek érvényességéről és megbízhatóságáról nem közölt hiteles adatokat. Ennek ellenére mégis vannak elméletének olyan fontos elemei, melyek megfontolásra érdemesek. Ilyenek például a szociális kapcsolatok iránti nyitottság, a szülői nevelési elvek rugalmas alkalmazása, a világ „felfedezésének” (explorációjának) biztosítása mint a fejlődés szükséges és nélkülözhetetlen elemei. Jelen vizsgálatunkban a korábbi elővizsgálatunkban már be-

mért, *Harvey* elméletének fontosabb szempontjait magában foglaló kérdőívünk mellett más, szintén gyermeknevelési attitűdökkel való összefüggésekre igyekeztünk rámutatni.

Feltevéseink szerint a szülői nevelési attitűdök specifikusabb dimenziói különféle hatással lehetnek a self-komponensek alakulására. *Damon* és *Hart* (1982) self-fejlődést leíró, kifejezetten fejlődéslélektani megközelítése a szocializációs háttértől függetlenül mutatja be a self alakulását az életkorral párhuzamosan. A szerzők elméletükben kifejtették, hogy az én-alakulás folyamata jellegzetes fejlődési vonalat követ: míg kisgyerekkorban az önjellemzésekben a külső megjelenésekre, szokásokra fektetik a hangsúlyt a gyerekek, a későbbi életkorban – az intellektuális fejlődéssel párhuzamosan – fokozatosan előtérbe kerülnek a belső jellemzők, melyek megismeréséhez a külső környezetből érkező visszajelentések nagymértékben hozzájárulnak.

Baumrind modelljével és *Harvey* elképzelésével összhangban feltételeztük, hogy egy fokozottan gondoskodó, meleg érzelmi légkör és elfogadó attitűd a self olyan fejlettebb összetevőinek előtérbe kerülése szempontjából kedvező, amelyek a „pszichológiai self” körébe tartoznak: preferenciák, képességek, személyiségtulajdonságok, illetve a szociális és reflektív selfek. Ezek az összetevők a self fejlettebb komponenseit képviselik *Damon* és *Hart* (1982) szerint, s az én-alakulás folyamatában is később jelentkeznek, mint például a külső megjelenésre, szokásosan végzett tevékenységekre való hivatkozások a „Ki vagyok én?” kérdésekre adott válaszok során. Ezzel ellentétben egy kevésbé gondoskodó szülői attitűd mellett, amikor feltehetőleg kevesebb és kevésbé differenciált visszajelentést kap a serdülő a szülőtől a mindennapi társas érintkezések során, a komplexebb self-összetevők az énképben kevésbé lesznek hangsúlyosak. Egy korlátozást előnyben részesítő, tekintélyelvű nevelési háttér az egyszerű utasítások és parancsok, tiltások révén a kevésbé komplex, egyszerű self-összetevőkre fogja irányítani a figyelmet, a visszajelentések alapján ezek lesznek a hangsúlyosak az énképben, s ennek megfelelően inkább a cselekvések, szerep-viselkedések válnak kiemelkedő elemeivé az énképnek. Megfelelő korlátozás, illetve kontroll hiánya szintén hátrányosan fejti ki hatását, ami megnehezíti a reális énkép fölépülését, hiszen ebben az esetben sem áll a serdülő rendelkezésére a visszajelentéseknek egy megfelelően differenciált, körültekintő rendszere.

Eddig még feltáratlan területet képvisel a kutatásokban az apai és anyai nevelési eljárások közötti összhangnak, illetve ennek hiányának a feltérképezése és énéjlődésre gyakorolt hatásának vizsgálata, vagyis az, hogy milyen hatást képvisel az anya és apa ugyanazon (például mindketten autokratikus elveket vallanak), illetve eltérő (például az apa autokratikus, míg az anya kifejezetten engedékeny) nevelési attitűdje. Tanulmányunkban ebben az irányban is igyekszünk kezdeti lépéseket tenni. Feltételeztük, hogy a szülők közötti nevelési összhang megléte vagy ennek a hiánya eltérő módon befolyásolhatja a self-alakulást. A korábbi vizsgálatok azt mutatták, hogy amennyiben az anya és az apa eltérő nevelési elveket alkalmaznak, akkor az anya nevelési elvei lesznek dominánsak az én-alakulás szempontjából (*Belsky*, 1984). Azonos elvek percepciója inkább a hasonló jellegű visszajelentések észlelését jelenti a serdülő részéről, ha viszont a serdülő az apánál és anyánál némileg különböző reakciókat, nevelési elveket tapasztal, akkor – egészséges határok között – ez némileg segítheti is a self más-más komponenseinek előtérbe kerülését és hangsúlyossá válását.

A szülői nevelési eljárások vizsgálatára alkalmazott eljárások

A gyermeknevelési eljárásokat sokáig többnyire szülők megkérdezésével, interjúkkal vagy standardizált kérdőívekkel volt szokás felmérni. A későbbiekben ezt az eljárást váltották fel a megfigyeléses vizsgálatok, de bebizonyosodott, hogy ezek az eljárások is számos hibalehetőséget rejtnek magukban (például a szülők és a megfigyelők beszámolóinak eltérései). Kihívást jelentett tehát a kutatók számára, hogy megoldást találjanak az előbb említett problémákra (Dix és Grusec, 1985). Különböző próbálkozások eredményeként főként olyan megoldások születtek, melyek a szociálpszichológia kutatási eredményeit igyekeztek hasznosítani: például kísérletileg előidézett szituációkban elemezték a szülő – gyermek interakciókat, nevelési elveket; szülőket arra kértek, hogy meghatározott nevelési elveiket részletesen kommentálják (Dix és mtsai., 1986). A standardizált kérdőívekkel folytatott felmérések sokszor ellentmondó eredményekre vezettek, ami azal volt magyarázható, hogy e kérdőívek érvényessége és megbízhatósága sok esetben kérdéses, s az egyes mérési eljárások egymással csak igen alacsony korrelációt mutatnak (Holden és Edwards, 1989).

A szülői nevelési attitűdök attribúciókon keresztül történő vizsgálata a 80-as évek vége felé kezdett elterjedni (Buri, 1989). A kutatási eredmények számos esetben alátámasztották, hogy amilyen mértékű szülői gondoskodást és autoritást a serdülők észlelnek, az igen szoros összefüggésben áll énképük alakulásával. Mi több, ez az összefüggés szignifikánsan kiemelkedőbb, mint ami a szülői beszámolók és a serdülők én-fejlődése között fennáll (Buri, 1989; Schaefer és Keith, 1985; Gecas és Schwalbe, 1986). Adatgyűjtési eljárásaink megválasztása e tapasztalatok figyelembe vételével történt, mivel az évek során bebizonyosodott, hogy az ilyen jellegű mérések sikeresen alkalmazhatók, s érvényes következtetésekre alapot nyújtó adatokat szolgáltatnak – természetesen meghatározott életkoron túl, a szükséges kognitív képességek birtokában (Buri, 1991).

Módszerek

Vizsgálati személyek

Vizsgálati személyeink ($n = 95$, fiú: 37, lány: 58) második osztályos középiskolás serdülők voltak (átlagéletkor: 16,3 év), mindannyian ugyanabban a debreceni középiskolában tanultak. A vizsgált tanulók közül 69 teljes családban élt (71%), elvált szülők pedig 26 gyereket (21%) neveltek (a többi adat hiányzott). Az adatfelvétel 1997 novemberétől 1998 márciusáig zajlott, tantermi órák keretében. A középiskolásokat tájékoztattuk a vizsgálatról, annak céljáról, s a diákok önkéntesen dönthették el, részt kívánnak-e venni a felmérésben.

Alkalmazott eljárások

A self mérésére az úgynevezett „Húsz Állítás Teszt”-et alkalmaztuk, mely az énkép mérésére az egyik legismertebb eljárás (Kuhn és McPartland, 1954). A személyeknek itt az a feladatuk, hogy max. 20 leírást kellett adniuk azokról a tulajdonságaikról, melyeket

önmagukra a leginkább jellemzőnek vélték, s ami akkor merül fel bennük, amikor jellemezniük kell önmagukat a „Ki vagyok én?” kérdésre adandó válaszok során. A válaszokat két, egymástól független bíráló tartalomelemzésnek vetette alá, amikor is a leírásokat az *Oosterwegel* és *Oppenheimer* (1993) által leírt kategorizációs rendszer segítségével elemezték. A legfontosabb tartalmi kategóriák a következők:

Fizikai self: Külső megjelenésre vonatkozó leírások: például magas, barna szemű;

Aktív self: Szokásokra, rendszeresen végzett tevékenységekre történő utalások: például rendszeresen úszom;

Aspirációk, szerepek: Szociális szerepek, aspirációk. Például „jó tanuló”, „élsportoló”, „balek”;

Pszichológiai self:

a) Képességek: intelligens, okos;

b) Preferenciák: szeretek olvasni;

c) Személyiségjegyek: szégyenlős, introvertált;

d) Emóciók: szomorú, lehangolt;

Szociális self: explicit vagy implicit módon a másokra való utalást tartalmazza, például barátságos, segítőkész;

Reflektív self: másoktól kapott reakciók, értékek, attitűdök, nézetek.

A két bíráló közti besorolás közti egyezés mértéke (*Cohen-féle Kappa*, 89) volt, ami lehetővé tette az adatok további feldolgozását.

A szülői nevelési eljárások mérésére három, egymástól eltérő Likert-típusú kérdőívet alkalmaztunk:

- 1) Parental Authority Questionnaire, (*PAQ*, *Buri*, 1991). – A *Baumrind* által leírt tipológia szellemében az autoritativ, autoritáriánus és permisszív nevelési stílusokat méri 5-fokú skálán, 30 állítás segítségével.
- 2) Child Rearing Practices Report (*CRPR*, *Dekovic*, *Janssens* és *Gerris*, 1991). – Eredetileg a *Block* (1965) által kialakított, szülői nevelési eljárásokat mérő eljárást adaptálták és standardizálták a szerzők európai (holland) populáción, átalakítva a Q-sort eljárást Likert-típusú skálává. A kérdőív a gyermeknevelés két alapvetően fontos aspektusát, a gondoskodást és korlátozást méri. A kérdőív állításait átalakítottuk olyan módon, hogy a gyerek szemszögéből írtuk le a nevelés egyes formáit.
- 3) *Harvey* elméleti megfontolásait figyelembe vevő, az általunk már korábban kifejlesztett kérdőív (*Sallay*, 1996, 1999). – Amint azt korábban említettük, mélyinterjú módszerrel tártuk fel a hazai szülői nevelési eljárások legjellemzőbb sajátosságait, s a kapott válaszok alapján alakítottunk ki egy 109 állítást tartalmazó kérdőívet. Ebben az elővizsgálatban még „általában” kérdeztünk rá a szülői nevelési attitűdök percepciójára a serdülőknél. Ebben a vizsgálatban már viszont – túllépve ezt az általános szintet – külön-külön kérdőívekben mértük fel az apai, illetve anyai attitűdök percepcióját, ugyanazon állítás-sor alkalmazásával.

A vizsgálati személyek családi háttere felől (szülők együttélése, illetve válásának időpontja, testvérek száma) is tudakozódtunk.

Az apa és az édesanya percipiált nevelési jellemzőinek külön-külön történő figyelembe vételével lehetőség nyílt arra, hogy elemezhessük ezeknek a self strukturális sa-

játosságaira, ezek fejlődésére gyakorolt hatását. A kérdőív az elővizsgálatban megfelelő mérési eljárásnak bizonyult, mert a faktoranalízis eredményeként jól értelmezhető, s a Harvey elméletével összecsengő eredményekhez jutottunk. Az 1. rendszer vonatkozásában kiemelkedett a szülők iránti engedelmesség és tisztelet hangsúlyozása ($\alpha = 0,65$), a 2. rendszerénél a családi élet fontosságát kétlő megállapítások sűrűsödtek ($\alpha = 0,73$), a 3. rendszer esetében a bizalom és megértés bizonyult a leglényegesebb szempontnak ($\alpha = 0,77$), s végül a 4. rendszerénél a hangsúly a viszonylagos szabadság és nyitottság biztosítására tevődött a család életében ($\alpha = 0,74$).

Eredmények

A kérdőívekből nyert adatok feldolgozásának első lépéseként – külön-külön elemezve az anyára, illetve apára vonatkozó kérdőíveket – a nevelési eljárások legalapvetőbb dimenzióit azonosítottuk faktoranalitikus eljárással (Norusis, 1993). A vizsgálati személyek az apa, illetve anya nevelési módszereit némileg eltérően percipióálták. Az anya nevelési elveinek percipióálásában az alábbi dimenziók bizonyultak a legfontosabbaknak:

I. Parental Authority Questionnaire esetében

Autoritaránus ($\alpha = 0,80$). Például „Amikor gyerekkoromban édesanyám szólt, hogy csináljak meg valamit, elvárta, hogy azonnal megtegyem, anélkül, hogy egy kérdést is feltennék.”

Demokratikus ($\alpha = 0,80$). Például „Amikor gyerek voltam, édesanyám világos útmutatásokat adott viselkedésemre és tevékenységemre nézve, de azt is megértette, ha nem értettem egyet vele.”

Engedékeny ($\alpha = 0,73$). Például „Gyerekkoromban édesanyám megengedte, hogy a legtöbb dologban egyedül döntsek anélkül, hogy tőle számos útmutatást kaptam volna.”

II. Child Rearing Practices Report kérdőívénél

Gondoskodás ($\alpha = 0,88$). Például „Tiszteletben tartom gyermekem véleményét és arra biztatom, hogy ezt őszintén mondja is el.”

Korlátozás ($\alpha = 0,65$). Például „A gyermekem tudomására hozom, hogy mennyire szegyellem magam és milyen csalódott vagyok, amikor rosszul viselkedik.”

III. A Harvey elméletére alapozó kérdőívénél

Bizalom és megértés ($\alpha = 0,85$). Például „Édesanyám azt hangsúlyozza, hogy a családban összetartásnak, szeretetnek és megértésnek kell uralkodnia.”

Teljesítményorientáció és tekintélytisztelet ($\alpha = 0,82$). Például „Édesanyám jól megbüntet, ha rosszabbul tanulok, mint amire képes vagyok.” „Édesanyám szerint szülői tekintély hiányában megszűnne a családi élet.”

Engedékenység és szabadság biztosítása ($\alpha = 0,70$). Például „Édesanyám szerint egy család csak akkor igazán jó, ha tagjainak némi szabadságot is biztosít.”

Rugalmasság ($\alpha = 0,67$). Például: „Édesanyám szerint részben az elvárások, részben a generációs különbségek miatt ma már mások a nevelési elvek, mint régen.”

A mindennapi élet veszélyei és a védelem ezekkel szemben ($\alpha = 0,68$). Például: „Édesanyám szerint sok veszélynek vagyok kitéve, mert az erkölcsi normák nem olyan szinten állnak a társadalomban, mint ahogyan kellene.”

Az apa szülői viselkedésének észlelésében pedig a következő dimenziókat emeltük ki:

Parental Authority Questionnaire esetében

Autoritáriánus ($\alpha = 0,87$). Például: „Amikor gyerek voltam, tudtam, hogy édesapám mit vár el tőlem a családban, és ragaszkodott hozzá, hogy alkalmazkodjam ezekhez az elvárásokhoz csakis azért, hogy ezáltal tiszteljem az ő tekintélyét.”

Demokratikus ($\alpha = 0,79$). Például: „Amikor gyerek voltam, tudtam, hogy édesapám mit vár el tőlem, de szabadon megbeszélhettem vele ezeket az elvárásokat, ha úgy éreztem, hogy ezek ésszerűtlenek.”

Engedékeny ($\alpha = 0,73$). Például: „Amikor gyerek voltam, édesapám úgy érezte, hogy a mi javunkat szolgálta az, hogy egy jól szervezett otthonban a gyerekeknek legalább olyan gyakran kellett, hogy érvényesüljön az akaratuk, mint a felnőtteknek.”

Child Rearing Practices Report kérdőívénél

Gondoskodás ($\alpha = 0,91$). Például: „Gyermekeimnek és nekem meleg, közeli pillanataink vannak együtt.”

Korlátozás ($\alpha = 0,64$). Például: „Szeretném a gyerekeimet távol tartani az olyan gyerekektől vagy családoktól, ahol a mi családunktól eltérő értékek és elképzelések uralkodnak.”

III. Harvey elméletére alapozó, általunk kialakított kérdőívénél

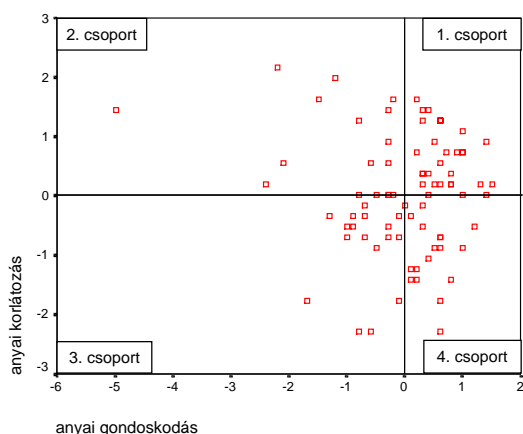
Javaslatok és tanácsok adása ($\alpha = 0,93$). Például: „Édesapám sosem érezte velem, hogy hatalma van felettem, hanem olyan társként lépett fel, akihez mindenkor lehet fordulni.”

Szociális kapcsolatok korlátozása ($\alpha = 0,78$). Például: „Édesapám eltilt azoktól a társaimtól, akiket ő kifejezetten nem kedvel.”

Az általunk kialakított kérdőív faktoranalitikus eredményei azt tükrözik, hogy az anya nevelési attitűdjeit sokkal differenciáltabban percipiálják a vizsgálati személyek. Az apa esetében mindhárom kérdőívénél szembetűnő az apa korlátozó, tekintélyelvűséget tükröző nevelési eljárásának észlelése. A *Harvey* elméletére alapozó kérdőívénél – figyelembe véve az elővizsgálat tapasztalatait – elsősorban arra törekedtünk, hogy mérési eljárásunk segítségével a szülői nevelés olyan szempontjairól is információt nyerjünk, amelyre a többi kérdőív nem összpontosít, s ezáltal teljesebb képet kaphassunk az apa, illetve anya megítélésében szerepet játszó fontos dimenziókról. Az eredmények azt tük-

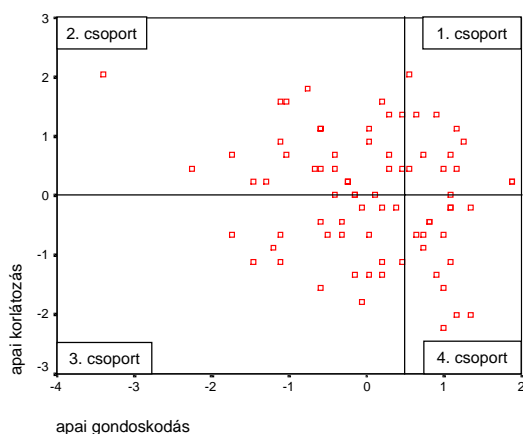
rözik e kérdőív esetében, hogy ezek a lényeges szempontok valóban léteznek – de első-sorban az anya percipiált viselkedésében követhetők nyomon.

Az anyai, illetve apai nevelési attitűd percepciójának sajátosságait, én-alakulásra gyakorolt hatását az apára, illetve anyára nézve külön-külön elemeztük. A CRPR-kérdőív adatait standardizáltuk, s megnéztük, hogy a gondoskodás-korlátozás tengelyek által definiált kétdimenziós térben a személyek miként helyezkednek el. Ez alapján négy csoportba soroltuk be a vizsgálati személyeket, ahogyan ezt az 1. és 2. ábra is szemlélteti.

1. ábra

A vizsgált csoportok azonosítása az anyai gondoskodás-korlátozás percepciója alapján

2. ábra

A vizsgált csoportok azonosítása az apai gondoskodás-korlátozás percepciója alapján

Az egyes csoportok sajátosságait pedig az 1. táblázatban foglaltuk össze:

1. táblázat. Az azonosított csoportok sajátosságai, vizsgálati személyek megoszlása a csoportokban az anyai és apai nevelési attitűdök percepciója alapján

Csoportok azonosítása	Anyai attitűd percepciója	Apai attitűd percepciója
1. fokozottan korlátozó és fokozottan gondoskodó	n=30, ebből 24 együtt élő szülő, 5 elvált, 1 hiányzó adat	n=22, ebből 15 együtt élő szülő, 7 elvált
2. kevésbé korlátozó és fokozottan gondoskodó	n=18, ebből 12 együtt élő, 6 elvált szülő	n=22, ebből 19 együtt élő, 1 elvált, és 2 hiányzó adat
3. kevésbé korlátozó és kevésbé gondoskodó	n=18, ebből 14 együtt élő, 2 elvált, szülő, 2 adat hiányzik	n=22, ebből 16 együtt élő, 6 elvált szülő
4. fokozottan korlátozó és kevésbé gondoskodó	n=17, ebből 12 együtt élő, 4 elvált szülő, 1 adat hiányzik	n=12, ebből 11 együtt élő, 1 elvált szülő

Az eredmények szerint az anyai attitűdök megítélése esetén a legnagyobb elemszámú csoportnak az első bizonyult. Az apai attitűdöket vizsgáló kérdőív adatai az első három csoport esetében azonos megoszlást mutattak, de a legkevesebben ebben az esetben is a negyedik csoportba tartoztak. A hiányos vagy értékelhetetlen kérdőíveket az elemzés során figyelmen kívül hagytuk.

Az anya nevelési attitűdjeinek percepciója és self-fejlődéssel való összefüggései

A négy csoport közötti eltéréseket variancia-analízissel vizsgáltuk meg a nevelési attitűdök vonatkozásában. Szignifikáns eltérést kaptunk a „Bizalom és megértés” tekintetében ($F_{(4,84)}=5,689$; $p=0,000$). A Baumrind által leírt tipológiának megfelelő anyai autoritáriánus viselkedés percepciójára nézve a fennálló összefüggést inkább csak tendenciaként értelmezzük az alacsonyabb szignifikancia-szint miatt ($F_{(4,84)}=2,064$; $p=0,093$). Ahogyan a 2. táblázat adataiból kitűnik, a legnagyobb fokú bizalomról és megértésről az 1. csoport számolt be, ugyanakkor az anyai autoritarianizmus a legerőteljesebben a 3. csoportnál volt megfigyelhető. A nevelési attitűdök self-alakulásra kifejtett hatása két self-komponens esetében volt szembevetendő. Egyrészt a személyiségre vonatkozó leírások gyakoriságánál ($F_{(4,90)} = 2,053$; $p=0,094$), amit legfőképp az 1. és 4. csoportok tagjainál láthatunk (ld. 2. táblázat), másrészt a preferenciák említésében ($F_{(4,90)} = 2,564$, $p=0,044$), ami viszont a 2. csoport tagjainál volt kiugró. A minta alacsony elemszáma miatt arra

nem volt lehetőségünk, hogy megnézzük, hogy az a tény, hogy a gyerek teljes, vagy csonka családban nevelkedik-e, jelent-e valamilyen befolyásoló tényezőt. Erre a kérdésre további vizsgálatoknak kell választ adniuk.

2. táblázat. Szignifikáns eltéréseket mutató nevelési attitűdök és self-komponensek átlag- és szórásértékei vizsgálati csoportonként az anyai attitűdök percepciójánál

Nevelési attitűdök és self-komponensek	1. csoport (n=30)		2. csoport (n=18)		3. csoport (n=17)		4. csoport (n=17)	
	M	Sd	M	Sd	M	Sd	M	Sd
Bizalom és megértés	4,18	0,38	3,78	0,06	3,17	0,98	3,66	0,36
Anyai Autoritarianizmus	2,72	0,69	2,20	0,68	3,09	0,79	2,77	0,55
Személyiség	17,67	12,39	0,39	7,02	8,40	6,92	16,16	15,89
Preferencia	3,50	5,24	8,35	8,49	5,07	7,87	4,58	6,76

Az apa nevelési attitűdjeinek percepciója és self-fejlődéssel való összefüggései

A variancia-analízis az apa nevelési attitűdjeivel kapcsolatban még több érdekes eredményt mutatott. A „Javaslatok, tanácsok adása” faktor szignifikáns eltérést mutatott a négy csoport között ($F_{(3,70)} = 24,78$; $p = 0,000$), s ugyanezt tapasztaltuk a „Szociális kapcsolatok korlátozása” ($F_{(3,71)} = 4,86$; $p = 0,004$), valamint a baumrindi modell alapján értelmezett engedékenységek esetében is ($F_{(3,69)} = 8,16$; $p = 0,000$). Míg a „Javaslatok, tanácsok adása” leginkább az 1. és 2. csoportokra volt jellemző, a szociális kapcsolatok korlátozását a 3. csoporthoz tartozóknál figyelhetjük meg. Leginkább engedékenyek az 1. és 2. csoporthoz tartozók tartották édesapjukat (ld. 3. táblázat).

3. táblázat. Szignifikáns eltéréseket mutató nevelési attitűdök és self-komponensek átlag- és szórásértékei vizsgálati csoportonként az apai attitűdök percepciójánál

Nevelési attitűdök és self-komponensek	1. csoport (n=22)		2. csoport (n=22)		3. csoport (n=23)		4. csoport (n=12)	
	M	Sd	M	Sd	M	Sd	M	Sd
Javaslatok, tanácsok adása	4,08	0,06	4,04	0,40	2,82	0,70	3,11	0,57
Szociális kapcsolatok korlátozása	2,64	0,56	2,20	0,73	2,89	0,80	2,15	0,58
Engedékenységek	3,89	0,50	3,87	0,54	3,13	0,89	2,84	1,07
Pszichológiai self	28,25	11,37	35,27	3,95	32,05	12,13	26,91	10,09

A self-fejlődés tekintetében a pszichológiai selfre nézve nyertünk szignifikáns összefüggéseket ($F_{(3,75)}=2,672$; $p=0,050$). Ez a kategória magában foglalja a képességeket, preferenciákat, érzelmeket és személyiségtulajdonságokat. Vizsgálatunk alapján a legtöbb, ebbe a kategóriába sorolható választ a 2. csoport adta. Közelebbről megvizsgálva e tág kategóriába tartozó adatokat megállapítható, hogy átlagosan a képességek és személyiségtulajdonságok tekintetében adták a legtöbb leírást ennek a csoportnak a tagjai (ld. 4. táblázat).

4. táblázat. A pszichológiai self kategóriájába tartozó önjellemzések átlagos megoszlása csoportonként

Alkategóriák	1. csoport (n=22)		2. csoport (n=22)		3. csoport (n=23)		4. csoport (n=12)	
	M	Sd	M	Sd	M	Sd	M	Sd
Képességek	5,89	6,37	6,49	4,69	3,78	4,33	8,11	7,21
Érzelmek	6,10	5,52	8,05	5,49	8,73	7,25	6,32	6,57
Preferenciák	4,46	6,18	4,52	7,03	4,93	5,71	2,27	3,58
Személyiség	14,73	15,57	15,66	6,60	13,83	9,88	15,51	15,49

Ennek az eredménynek az értelmezése azonban óvatosságot igényel, inkább csak tendenciaként kezelhető, s további vizsgálatok szükségesek annak a feltárásához, hogy mely személyiségvonások és képességek azok, amelyek itt előtérbe kerülnek az önjellemzésekben. Valószínű azonban, hogy egy gondoskodó és engedékenyebb légkör mindenképpen elősegíti e jellemzők figyelemmel követését, az énképben való hangsúlyossá válását.

Vizsgálatunkban külön-külön elemeztük eddig a szülői nevelési attitűdök sajátosságait. Úgy véljük azonban, hogy fontos kérdést jelent az is a self-alakulás szempontjából, hogy a szülők között mennyiben észlelhető összhang, egyetértés a nevelési elvek és módszerek alkalmazása tekintetében. Jelen keretek között e kérdés megvizsgálására ismét csak közvetett módon, a serdülők percepcióján keresztül nyílt lehetőségünk. Vizsgálati mintánk alacsony elemszáma miatt csupán két csoport összehasonlítására vállalkozhattunk: az egyik csoportba tartoztak azok a szülők, akiknél az elvek azonosságát észlelték a serdülők – függetlenül attól, hogy mennyire bizonyultak korlátozónak vagy gondoskodónak. Vagyis azokat soroltuk ide, akiknek szülei mindketten a korábban azonosított 1., 2., 3., és 4. csoporthoz tartoztak ($n=28$). A másik csoportot pedig azok képezték, akiknél ilyesfajta hasonlóság nem volt megfigyelhető ($n=41$). Az azonos, illetve eltérő nevelési elveket percipiáló serdülők megítélése alapján a vizsgált csoportok a következőképpen alakultak (ld. 5. táblázat).

5. táblázat. Az azonos és eltérő nevelési elvek percepciójának gyakorisága

Apai nevelési attitűd (csoportok)	Anyai nevelési attitűd (csoportok)			
	1	2	3	4
1	11	3	6	1
2	7	7	3	3
3	6	3	4	3
4	2	1	2	7

Amint a táblázatból kiolvasható, a leggyakoribb az az eset, amikor mind az apa, mind az anya a fokozott gondoskodás és korlátozás elve alapján nevel a serdülők megítélése szerint (1. csoport). Azonosság tapasztalható még a két szülő között a kevésbé korlátozó és fokozottan gondoskodó attitűdnél (2. csoport), valamint a fokozott korlátozás és kevesebb gondoskodás tekintetében (4. csoport). Érdekes megfigyelni, hogy az anyai fokozott gondoskodás és korlátozás legkevésbé az apai korlátozás – kevesebb gondoskodással társul. Amennyiben a családot rendszerszemléletben kívánjuk vizsgálni a jövőben, az ilyesfajta együttjárások elemzésének fokozott szerepe lesz a nevelési attitűdök elemzésében. Természetesen ehhez jóval nagyobb volumenű vizsgálatra van szükség. A variancia-analízis eredményei azt mutatták, hogy érdekes tendenciák jelennek meg részben az aktív self ($F_{(1,67)}=3,636$; $p=0,061$), másrészt a reflektív self vonatkozásában ($F_{(1,67)}=3,110$; $p=0,082$). Ez pontosan azt jelenti, hogy az eltérő nevelési elvek percepciója előtérbe helyezi mind az aktív, mind a reflektív self sajátosságainak hangsúlyozását (ld. 6. táblázat).

6. táblázat. Azonos és eltérő nevelési elvek szignifikáns hatása a self-komponensek alakulására

Self-komponensek	Azonos nevelési elvek (n=28)		Eltérő nevelési elvek (n=41)	
	M	Sd	M	Sd
Aktív self	2,28	4,16	4,23	4,16
Reflektív self	16,48	8,31	12,84	8,47

Összegzés

Feltáró jellegű vizsgálatunkban az apai és anyai nevelési attitűdök jellegzetességeit és self-fejlődésre gyakorolt hatásukat elemeztük. Arra törekedtünk, hogy a jól ismert és bevált nevelési attitűdöket mérő eljárások mellett a nevelés egyéb szempontjait is figyelemmel kísérő módszer alapjait is lerakjuk, mely a korábban vizsgált dimenziók mellett, azokkal szoros összefüggésben együttesen járulnak hozzá az apai, illetve anyai nevelési

attitűdök együtteséhez. A vizsgálatunk további jellemzője, hogy nem közvetlenül a szülőket kérdeztük meg nevelési eljárásaikról és szokásaikról, hanem a serdülők percepcióján keresztül ragadtuk meg külön-külön az apai és anyai nevelési attitűdök tipikus formáit.

A vizsgálat módszertani és gyakorlati szempontból is eredményeket hozott. Egyrészt a faktoranalitikus eljárás az általunk kialakított kérdőívnel eddig figyelemmel nem kísért nevelési szempontok meglétére mutatott rá, másrészt bebizonyosodott, hogy az anyai attitűdök percepciója sokkal differenciáltabb – amit az erőteljes, magas reliabilitás-értékű faktorok léte alátámasztott. Az anyai nevelési eljárások differenciáltabb megítélésének oka abban kereshető, hogy a szülői szerepek folyamatos átalakulása, módosulása ellenére ma is az anya tölti be a domináns szerepet a gyermeknevelésben. A serdülők is ennek megfelelően komplexebben érzélik az anyai szerep jellegzetességeit.

A meleg, elfogadó, közvetlen kapcsolat az anyával kedvező hatást fejtett ki a self-alakulásra, pontosabban a vágyak, preferenciák említésére: eszerint a bizalom az alapja annak, hogy a serdülő tudja, hogy kívánságait elmondhatja, kifejezheti, mert van, aki erre odafigyel, s aki számára ez fontos. Hangsúlyozni kívánjuk azt az eredményt is, mely szerint a személyiségtulajdonságok felsorolása, központi helye az „én” struktúrájában elsősorban azoknál a serdülőknél volt megfigyelhető, akik úgy vélték, édesanyjuk inkább korlátozó, semmint megengedő stílusban neveli őket. Meg kell itt jegyeznünk, hogy a korlátozás vizsgálatunkban alkalmazott mérőeszköze (a CRPR) e dimenzióknak a „puha” oldalát érinti, tehát semmiképpen sem egy tekintélyelvű korlátozó attitűdről beszélhetünk, hanem sokkal inkább egy demokratikusabb jellegű korlátozásról. Ezzel összhangban áll az az eredményünk is, miszerint az anyai autoritarianizmus (*Baumrind* modellje alapján értelmezve) szignifikáns eltérést mutatott a vizsgált négy csoport esetében, s leg-erőteljesebben a 3. csoport körében volt tapasztalható. Ez arra utal, hogy egy kevésbé korlátozó, és egyúttal egy kevésbé gondoskodó nevelési attitűdhez áll a leginkább közel a PAQ kérdőív segítségével mért autoritarianizmus. A jövő kutatásai számára igen fontos lenne annak a tisztázása és elemzése, hogy a különböző mérőeszközök által regisztrált nevelési eljárások egymással milyen kapcsolatban állnak, mely dimenzió mérésére melyik eszköz a leginkább alkalmas.

Az apai nevelési attitűdök észlelése tekintetében azt tapasztaltuk, hogy az apa gondoskodó attitűdjével együtt jár az, hogy javaslatok, tanácsok adásával segíti gyermekét problémái megoldásában, a szociális kapcsolatokat pedig inkább az az apa korlátozza, aki nem különösebben gondoskodó. A self-komponensek közül a pszichológiai self, közelebbről pedig a képességek és személyiségtulajdonságok hangsúlyozása válik fontossá a serdülő számára egy gondoskodó, kevésbé korlátozó apai nevelési attitűd észlelésének hátterében.

Noha viszonylag csekély azoknak a vizsgálatoknak a száma, amelyek a szülői nevelési attitűdök és a self-alakulás kapcsolatával foglalkoznak, eredményeink ezen vizsgálatok következtetéseivel összecsengenek (*Dekovic és Meeus, 1997; Feldman és Wentzel, 1994*), hiszen egyaránt alátámasztják a gondoskodó, bizalomteli szülő-gyerek kapcsolat elsődleges szerepét egy egészséges self-fejlődés kibontakozásában. Ezek a korábbi kutatások főként a családi háttér és önértékelés összefüggését elemzik (*Buri, Murphy, Richtmeier és Komar, 1992*), a self-struktúra serdülőkori fejlődésére nem koncentrálnak

– ebben a tekintetben kutatásunk eddig még kevésbé feltárt terület felé irányult. Rendkívül fontos a pubertáskori krízisek elkerüléséhez már serdülőkor előtt egy stabil, reális önismereten alapuló énkép kialakítása, amihez egy megfelelő alapot csakis a szülők által adott visszajelentések képezhetnek. Ehhez pedig – amint az itt bemutatott vizsgálat is szemlélteti – megfelelő nevelési eljárások nélkülözhetetlenek. Mivel az iskola jelenti a második legfontosabb szocializációs háttérrel, ezért a pedagógusoknak is érdemes külön figyelmet szentelniük a gyengébb iskolai teljesítmények háttérére (Kőrössy, 1997). A pedagógusok felelőssége tehát igen nagy, mivel a családi nevelés esetleges negatív oldalait az iskola valamelyest kompenzálhatja. Megfelelő pedagógiai légkör kialakításával, a tanulóknak adott reális, támogató visszajelentésekkel olyan segítséget lehet nyújtani, ami a serdülőkor nehézségein nem csak átsegít, hanem stabilizál egy átmenetileg „félrecsúszott” énképet. Ez a későbbi évek iskolai teljesítménye szempontjából alapvetően fontos.

A vizsgálatunkat kiindulópontnak tekintjük, s reményeink szerint ösztönzésként fog hatni a témakör szélesebb feltáráshoz. Az iskolai környezet, a pedagógusok nevelési eljárásainak én-alakulásra gyakorolt hatása jelentheti a soron következő lépést e gondolatmenetben, lévén a második legjelentősebb szocializációs közeg a gyermekek és serdülők életében.

A tanulmány a Soros Alapítvány 1174/1997 és az OTKA 029356 támogatásával készült.

Irodalom

- Baumrind, D. (1971): Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monographs*, **4**, 1–103.
- Belsky, J. (1984): The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, **55**, 83–96.
- Block, J. H. (1965): *The child rearing practices report*. Berkeley: Institute of Human Development, University of California.
- Bolwby, J. (1972): *Child care and the growth of love*. Penguin, Hamondsworth.
- Bronfenbrenner, U. (1986): Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, **22**, 723–742.
- Buri, J. R. (1989): Self-esteem and appraisals of parental behavior. *Journal of Adolescent Research*, **4**, 33–49.
- Buri, J. R. (1991): Parental Authority Questionnaire. *Journal of Personality Assessment*, **57**, 1. sz. 110–119.
- Buri, J. R., Murphy, P., Richtmeier, L. M. és Komar, K. K. (1992): Stability of parental nurturance as a salient predictor of self-esteem. *Psychological Reports*, **71**, 535–543.
- Burns, R. B. (1982): *Self-concept development and education*. Holt, Rinehart and Winston, London.
- Damon, W. és Hart, D. (1982): The development of self-understanding from infancy through adolescence. *Child Development*, **53**, 841–864.
- Dekovic, M., Janssens, M. A. M. és Gerris, J. R. M. (1991): Factor structure and construct validity of the Block Child Rearing Practices Report (CRPR): *Psychological Assessment: The Journal of Consulting and Clinical Psychology*, **3**, 2. sz. 182–187.
- Dekovic, M. és Meeus, W. (1997): Peer relations in adolescence: effects of parenting and adolescent's self-concept. *Journal of Adolescence*, **20**, 163–176.

- Dix, T. H. és Grusec, J. (1985): Parent attribution processes in the socialization of children. In: I. E. Siegel (szerk.): *Parental belief systems*. Erlbaum, 201–233. Hillsdale, N. J.
- Dix, T. H., Ruble, D., Grusec, J. és Nickson, S. (1986): Social cognition in parents: Inferential and affective reactions in children of three age levels. *Child Development*, **57**. 879–894.
- Feldman, S. S. és Wentzel, K. R. (1990): The relationship between parenting styles, son's self-restraint, and peer relations in early adolescence. *Journal of Early Adolescence*, **10**. 439–454.
- Füredi János (szerk., 1989): *Családterápiák*. Pszichológiai Műhely 6. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Gecas, V. és Schwalbe, M. L. (1986): Parental behavior and adolescent self-esteem. *Journal of Marriage and the Family*, **48**. 37–46.
- Goodnow, J. J. (1988): Parents' ideas, actions and feelings: models and methods from developmental and social psychology. *Child Development*, **59**. 286–320.
- Harvey, O. J. (1966): Systems, structure, flexibility and creativity. In: Harvey, O. J. (szerk.): *Experiences, structure and adaptability*. Springer, New York.
- Harvey, O. J. (1967): Conceptual systems and attitude change. In: Sherif, C. W. és Sherif, M. (szerk.): *Attitude, ego involvement and change*. Wiley, New York
- Higgins, E. T. (1987): Self-discrepancy: A theory relating self and affect. *Psychological Review*, **94**. 319 – 340.
- Higgins, E. T. (1989): Continuities and discontinuities in self-regulatory and self-evaluative processes: A developmental theory relating self and affect. *Journal of Personality*, **57**. 407–444.
- Holden, G. W. és Edwards, L. A. (1989): Parental attitudes toward child rearing.: Instruments, issues, and applications. *Psychological Bulletin*, **106**. 29–58.
- Kőrössy Judit (1997): Az énkép és összefüggése az iskolai teljesítménnyel. In: Mészáros Aranka (szerk.): *Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 67–86.
- Kuczinsky, L., Kochanska, G., Radke-Yarrow, M. és Girnius-Brown, O. (1987): A developmental interpretation of young children's noncompliance. *Developmental Psychology*, **23**. 799–806.
- Kuhn, R. és McPartland, T. S. (1954): Twenty Statemens Test („Who am I?”). An empirical investigation of self-attitudes. *American Sociological Review*, **19**. 68–76.
- Maccoby, E. E., Martin, J. P. (1983): Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In: E.M. Hetherington (szerk.): P. H. Mussen (sorozatszerk.), *Handbook of child psychology: Vol.4. Socialization, personality, and social development*. New York: Wiley, 1–101.
- Marsh, H. W. (1990): Casual ordering of academic self-concept and academic achievement. A multiwave, longitudinal panel analysis. *Journal of Educational Psychology*, **82**. 4. sz. 646–656.
- McCandless, B. R. (1969): Childhood socialization. In: Goslin, D. A. (szerk.): *Handbook of socialization theory and research*. McNally College Publishing Co., Chicago. 791–821.
- Mead, G. H. (1934): *Mind, self, and the society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Norusis, M. J. (1993): *SPSS for UNIX Release 5.0*. SPSS Inc.
- Oosterwegel, A. és Oppenheimer, L. (1993): *The self-system. Developmental changes between and within self-concepts*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Pulkkinen, L. (1982): Self-control and continuity from childhood to adolescence. In: Baltes, P. B. és Brim, O. G. (szerk.): *Life-span development and behavior. Vol. 4*. New York: Academic Press.
- Ranschburg Jenő (1984): *Szeretet, erkölcs, autonómia*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Rosenberg, M. (1965): *Society and the adolescent self-image*. Princeton University Press, Princeton, N. J.
- Sallay Hedvig (1996): *The role of conceptual systems in parenting styles: a pilot study with adolescents' parents*. Előadás a European Association for Research on Adolescence 5. Konferenciáján, Liege, máj. 11–15.

- Sallay Hedvig (1999): Kognitív stílus és szocializáció: O. J. Harvey elméletének és módszerének hazai adaptálása. *Magyar Pszichológiai Szemle*, LIV., 2. sz. 117–134.
- Schaefer, R. B. és Keith, P. M. (1985): A casual model approach to the symbolic interactionist view of the self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48. 963–969.
- Steinberg, L. (1990): Interdependence in the family: Autonomy, conflict and harmony in the parent-adolescent relationship. In: S. S. Feldman és G. L. Elliot (szerk.): *At the threshold: The developing adolescent*. Harvard University Press, Cambridge, MA., 255–276.
- Sutton-Smith, B. és Rosenberg, B. G. (1966): Sibling consensus on power tactics. In: Goslin, D. B. (szerk.): *Handbook of socialization theory and research*. McNally College Publishing Co., Chicago, 791–821.
- Tesser, A. és Campbell, J. (1983): Self-definition and self-evaluation maintenance. In: Suls, J. és Greenwald, A. G. (szerk.): *Psychological perspectives on the self. Vol.2.*, Lawrence Erlbaum Associates. Hillsdale, N. J. 1–31. o.

ABSTRACT

HEDVIG SALLAY AND ÁKOS MÜNNICH: RELATIONS BETWEEN THE PERCEPTION OF CHILD REARING PRACTICES AND SELF-DEVELOPMENT

In this study we examined the link between the perception of parenting styles and self-development in adolescence. We assumed that an authoritative, caring relationship between parents and adolescents fosters the development of more articulated self-components and a more complex self. The sample consisted of 95 adolescents (mean age: 16.3 years). The data were obtained during classes in secondary schools. Subjects filled in the person perception versions of the Child Rearing Practices Report (*Dekovic, Janssens and Gerris, 1991*), the Parental Authority Questionnaire (*Buri, 1991*), as well as a newly developed questionnaire for assessing parenting styles based on Harvey's theory (*Sallay, 1999*) separately for mothers and fathers. The structure of the self-concept was measured by the Twenty Statements Test („Who am I?"; *Kuhn and McPartland, 1954*). The results proved that the perception of maternal parenting is more complex than that of the father. A close relationship with the mother based on mutual trust and understanding enhances the development of more articulated self-components. The perception of paternal parenting emphasized more restriction. However, an authoritative parenting of the father may contribute to personality characteristics and capabilities gaining a central role in the self-concept, and this proves to be necessary for good academic achievement. Consequently, to study the development of the structure of self-concept warrants further study in the future.

Magyar Pedagógia, 99. Number 2. 157–174. (1999)

Levelezési cím / Address for correspondence: Hedvig Sallay, Kossuth University, Institute of Psychology, H-4010 Debrecen 10. Pf. 28.